

on the history of science, technology and medicine, social and cultural history, as well as the sociology of medicine and sociology of deviance, to name a few, can benefit from this compendium.

REVIEWER

Aaron Abel Mallari
Department of History
College of Social Sciences and Philosophy
University of the Philippines Diliman
atmallari@up.edu.ph

PAGSUSURING-SANAYSAY

Tagay! Wagi/Sawi at sampu pang libro

Hindi makasapat ang salitang “pambihira” upang tukuyin ang paglilimbag ng 11 aklat na ito.

Sa katunayan, lumalampas ito sa pambihira sa iba’t ibang kadahilanan. Una na rito ang paglilimbag ng 11 aklat na may diin sa produksiyong pampanitikan, kritika sa midyang popular, panunuring pampelikula, at kultural na pag-aaral. Ikalawa, inilathala ang mga naturang aklat ng mga pangunahing akademikong limbagan sa Pilipinas—patunay na buhay ang paglalathala ng mga obrang nakatuon sa makataong sining. Ikatlo, ang paglilimbag sa mga naturang aklat ay nagpapahiwatig, kundi man gumigising o kumakalabit sa atin—kapwa guro, mag-aaral, mga kasama, mga manunulat, kapwa kritiko at iskolar, at mga kaibigan—ng likas nating tungkulin na lumahok sa patuloy at walang humpay na pagpupunyagi sa pagsulong at paglikha ng bagong kaalaman. Mahalagang maipahayag ito upang bigyang-diin ang halaga nito sa pakikipagtalaban ng diskurso sa antas ng publikasyon at kaalaman. At panghuli, ang mga aklat na inilimbag ay sumusuri at tumataya, sang-ayon man ang mambabasa o hindi, sa kung anong paraan maaaring siyasatin at unawain, sa anyo man ng panitikan o kritisismo, ang nadarama nating ligalig at mga panlipunang kasawian ng ating panahon.

Sa pagsusuring sanaysay na ito, nais kong linawin na ang aking mga puna at pagkilatis ay hindi naglalayong busisiin at ispesipikong himayin ang bawat isang texto na kabilang sa mga katipunan ng mga kritikal na sanaysay at malikhaing akda sa 11 aklat na ito. Sa halip, nais kong palutangin mula sa mga aklat ang mga umaangat na batayang pananaw na nagsisilbing akademikong tindig at lenteng ideyolohikal ng mga may-akda at patnugot sa kanilang pagkakaisang bigkasin ang bisa ng panitikan at kritika, partikular ang kakayahan nitong itanghal ang mga paninindigang ito sa panahong pilit pa rin tayong hinahawakan ng isang estado na hindi naman lubusang tinutugunan ang sarili nitong mandato na isulong ang kapakanan nating mamamayan.

Malikhaing interbensiyon bilang panlipunang pakikisangkot

Tampok sa mga nailimbag na aklat ang *Wagi/Sawi: Mga kuwentong luwalhati at pighati* na pinamatnugutan nina Rommel B. Rodriguez at Rolando B. Tolentino (2016). Ito na ang ikatlong antolohiya ng mga malikhaing akda na pinangunahan nina Rodriguez at Tolentino bilang mga patnugot. Ang unang dalawa ay: *Transfiksyon: Mga kathang in-transit* (2014) at *Like/Unlike: Kuwentong facebook at politika ng agam-agam* (2014).

Tematiko ang antolohiyang ito at sentral na tema ang mga kuwentong marapat na tumurol sa ideya ng pagwawagi o kasawian. Ang naturang tema ang nagsisilbing daluyan ng mga makro-naratibo upang higit na mabatid ng manunulat at mambabasa, sa indibidwal at panlipunang antas man, ang salimuot ng mga ugnayang pangkapangyarihan na kani-kanilang kinapapalooban, pilit na tinutunggali, hinaharayang maisulat, at inaasam na magupo at mapagtagumpayan.

Sa aklat na *Wagi/Sawi*, naisasakonteksto bilang mga karanasang hindi maaaring mawalay sa panlipunan at kolektibong danas ng pagkamamamayan at naratibo ng pagsasabansa ang mga indibidwal na pagpupunyagi upang makaalagwa sa kasawian o ang pagpupumilit na manatili sa rurok ng kaluwalhatian. Kung kaya, bagaman umiinog sa personal na danas ng mga tauhan ang kalakhan ng mga kuwento sa antolohiya, hindi ito kailanman maihihiwalay sa kalagayang panlipunang humuhubog at lumilikha ng ganoong mga karanasan.

Kung gayon, hindi kataka-takang ang karanasan ng mga tauhan sa loob ng mga kuwento—at maging nating nasa labas ng nakasulat na teksto—ng kabiguan, paglagapak, pighati, at kasalatan o dili kaya’y ang pakiwari ng luwalhati, pagwawagi, at pag-igpaw sa kinasasadlakang mga balakid at burak ay hindi lamang mga personal na naratibo kundi kalagayan mismo ng kalakhan ng mamamayan sa ilalim ng isang hindi makataong estado; na sa kabuuan ay ang kalagayan mismo ng lipunan na dinuduhagi ng estadong ang interes ay pumapabor lamang sa hangarin ng iilan. Ito ang naturang diskursong tinuturo ng kalipunan ng mga akda ng antolohiyang ito.

Sa panahong ang ilan sa mga bata at maging ang mga may gulang nang manunulat ay lulong sa kanilang mga sarili at makasariling interes sa pagsusulat at pagkanilalang, napapanahon ang antolohiyang ito sa pagtataas muli ng tungkulin ng manunulat at sining ng panulat. Ito marahil ang ambag ng mga malikhaing akda sa *Wagi/Sawi* at maging ang mga nauna pang koleksiyon ng dalawang patnugot na nabanggit sa itaas—ang muling pagbibigay-diin sa larangan ng malikhaing interbensiyon bilang politikal na paninindigan at pakikisangkot (Rodriguez at Tolentino 2016).

Hindi ko sinasabing sakdal o lubos na makinis ang sining ng mga akda sa antolohiya. Ang nais kong bigyang-diin ay ang malinaw na politikal na tindig ng mga akda sa naturang libro na humihigit sa larangan ng panitikan bilang mahalagang anyong-sining. Nais kong idiin na lumilihis ang mga ito sa

reaksiyong politika ng ilang manunulat sa bansa at sa halip ay tumataya upang isulong ang uri ng panitikang malay na ito ay may tungkulin na maging gabay sa mga mambabasa upang maging mapanuri at masinop.

Matibay ang tambalang Rodriguez at Tolentino sa pilosopiya at literary praxis na ito o sa isang panlipunang pananaw na tiyak kong natutunan nila sa hinawang landas at aral nina Vladimir Lenin at Mao Zedong ukol sa panlipunang papel ng sining at kultura. Ipinapamalas din ng koleksiyon ang mismong tindig nila bilang mga manunulat-iskolar-aktibista, o mga “mandirigmang panitikero” sa salita ng kritikong si Epifanio San Juan, Jr.

Koleksiyon naman ng katha ni Tolentino ang aklat na *Baka di naman talaga dumating at iba pang kuwento* (2017). Labing-walong taon makaraan ang huli niyang kalipunan ng mga kuwento at 24 na taon mula nang inilabas ang *Alibangbang at iba pang kuwento* (1993) ay muli na naman sumusuong si Tolentino sa mundo ng malikhaing pagsulat. Kilala si Tolentino bilang kuwentistang mahilig kumalas at lumihis sa mga tradisyunal at nakagawiang porma at anyo ng pagkukuwento. Marahil bunga nito, naikahon na si Tolentino bilang “postmodernistang” kuwentista para sa ilang akademikong madaling matapilok at malabnaw ang gagap sa mga kontemporaryong terminolohiya mula sa mundo ng panunuring pampanitikan. Ngunit kaiba sa pagdududa ng mga postmodernista, malinaw ang binabaybay na makauring politika ni Tolentino sa kaniyang mga akda.

Mapusok man o manaka-nakang pumapaloob sa nakagawian, parating nagtataglay ng kaniyang posisyong panlipunan ang mga obra ni Tolentino. Parati siyang nakikipagtunggali at nagsisiwalat ng mga tunggalian. Sa koleksiyong ito, tila nagsasalosalo ang anyo ng sanaysay sa estilo ng pagkukuwento sa unang malas, at ang kritisismo sa diskursibong rehimen ng mga kuwento sa kabilang banda. Hindi man madaling mabatid ang mga akda ni Tolentino, isa ang tiyak, hindi lamang porma ang kaniyang kinakalasan kundi parati rin niyang pinagtatibay ang kaniyang makauring ideyolohiya sa teksto upang kalasin ang mga puwersang pang-uri na nagsasamantala sa labas ng kuwento.

Ang pag-aangat sa politikal ang siya ring teoretikal na patnubay ng tatlong inilathalang aklat na halaw sa mga aporismong isinulat ni Tolentino mula sa kaniyang malay na pagpapaloob, pagdawdaw, pakikipaggitgitan, at pakikipagtunggali sa daigdig ng makatotohanang realidad.

Ang librong *#Pag-ibig: Mga aporismo ng pagnanasa't pagsinta* (2014) ay koleksiyon ng mga Twitter post ni Tolentino ukol sa masalimuot at marubdob na usapin ng pag-ibig. Subalit kaiba sa kinagisnan at kinamihasnang pag-unawa sa pag-ibig sa konteksto ng isang romantisado at pyudal-medyebal na oryentasyon (Raymundo 2016, xx), ang mga aporismo sa koleksiyon ay nagsisilbing mga sibat na lumalaslal at naglulugar sa mambabasa upang muling timbangin ang mga sarili, ang larangan ng pagsinta, at maging ang lipunang nagtatakda ng ganoong mga pagpapasya, karaniwang pakikisalamuha, at pagpapakahulugan.

Sa koleksiyon, ang pag-ibig ay itinatanghal bilang isang panlipunang diskurso sa halip na emosyong nakapakat batay sa pamantayang huwaran, romantiko, makalalaki, at mula sa kasalukuyang sistema at kaayusan. Tinutumbok ng mga aporismo ang pag-ibig bilang parating kakawing ng uri at mga makauring interes, ng seksuwalidad at diskursong pangkasarian, ng konsumerismo at sistemang kapital, at bilang panlipunang kayariang may sariling kasaysayan na maaari rin namang banggain, kalagin, baguhin, at gawing isang rebolusyonaryong sandata.

Ang mga aporismo ay tuwirang bumabangga sa mga nakagawian nang pamantayan na humubog sa ating pag-iral bilang mamamayang naghahanap at nagtatangkang umibig, ibigin, pakaibigin, at umibig nang muli't muli. Inilulugar tayo ng mga aporismo sa aklat upang mag-asam ng alternatibong pagpapakahulugan at pagsasabuhay sa pag-ibig—isang pag-ibig na makatuwiran at hindi makasarili, kumikilala sa pagkakatantay-pantay, at may paghahangad ng katarungan para sa kay raming hindi iniibig ng kasalukuyang panlipunang kaayusan. Kung gayon, ang aklat ay tumutukoy din sa isang antas ng pag-ibig na naghahangad ng aktuwal na paglaya at kalayaan; isang pag-ibig na mapagpalaya at higit sa sarili.

Ganito rin ang tema ng baligtarang aklat, *Araw: Mga aporismo ng pagkaulat at pagkaulol* (2016) at *Gabi: Mga aporismo ng pagtanga at pagtunganga* (2016). Sinasaklaw ng mga aporismo sa dalawang koleksiyon ang mga napapanahong usapin mula sa kalagayan ng edukasyon, pagkamamamayan, pagkanilalang, saysay ng kasaysayan, politika na pang-araw-araw, pamumuhay sa yungyong ng kapitalismo, at ang pag-ugit ng mga espasyong maaaring pagmulan ng pagbalikwas at paninindigang makamamamayan at mas makatao.

Matagal nang sinabi ng Marksistang kritiko na si Slavoj Žižek na “[v]irtual reality simply generalizes this procedure of offering a product deprived of its substance: it provides reality deprived of its substance, of the hard resistant kernel of the Real—just as decaffeinated coffee smells and tastes like real coffee without being real coffee, virtual reality is experienced as reality without being so” (2002, 11). Kung pagbabatayan ang pormulasyon ni Žižek, matatantong tila isang lunang mukhang totoo ngunit hindi makatotohanan, mukhang makatotohanan subalit hindi totoo ang birtuwal na realidad. Sa halip, heto ang daigdig, sa ayaw man natin o hindi, na humuhubog ng kay raming opinyon at posisyon ng mga mamamayan, partikular ng makabagong henerasyon ng kabataan. Ang hungkag na daigdig na ito ang mapangahas na pinasok ni Tolentino upang isalang ang kaniyang mga aporismo na sadyang kabalintunaan ng ideal, pantastiko, at depolitisadong mundo na hatid ng makatotohanang reyalidad.

Nakipagsapalaran at nakipaglaro si Tolentino sa isang daigdig na tila may tiyak nang mga alituntunin at panuntunan ng pakikilahok at pagpapakatotoo. Ito ay upang kahit sa saglit lamang na pagbabasa ng kaniyang mga tweet ay tumambad ang mga katotohanang gumugupo sa atin at sa nakararami sa labas ng hindi-

mapaniniwalaang mundo ng social media. Sa isang mundong marami ang lulong sa halina ng makatotohanang realidad, tiyak na ang mga aporismo ay gigitla sa mga maalwang sona ng mga taong pinahihimbing ng kasalukuyang opyong dumadaloy sa world wide web.

Kulturang popular at neoliberalismo

Kung ang mga aklat ng aporismo ay itinuturing na pagpasok ng may-akda sa mundo ng kalinangang popular upang lumikha ng mga pasubaling tayo sa umiiral na mga tindig sa akademya, ang paglalathala ng tatlong aklat ay mga teoretikal na pagkilatis sa mismong larangan ng kalinangang popular bilang tekstong panlipunan at lunang politikal. Ang aklat na pinamatnugutan nina Gary Devilles at Tolentino, *Kritikal na espasyo ng kulturang popular* (2015), ay halimbawa nito. Makaraang mailabas ni Tolentino ang seminal na aklat niyang *Sa loob at labas ng mall kong savi* (2001), sumunod ang isa pa niyang koleksiyon na nagpapatuloy sa pagtangan sa lenteng kritikal upang galugarin ang mga tekstong pangkalinangan ng ating panahon, mapatelebisyon man, pelikula, pisikal na espasyo, musika, social media, arkitektura, o pagkain.

Hindi matatawaran ang mga sanaysay na bahagi ng antolohiya sapagkat kumakawala ito sa mapurol na linya ng kalinangang pag-aaral na hinawan ng mga postmodernista, kundi man ng reaksiyaryong politika, sa lilim ng Birmingham School. Pinatutunayan ng mga sanaysay sa loob ng koleksiyon na ang mundong inuugit ng kalinangang popular at industriyang pangkalinangan ay parating kaakibat ng pangkalakalang interes, pamamayagpag ng kapital, kalakarang pyudal, at adyendang neoliberal upang gawing banayad (depolitisado) at may agwat ang mga nasa laylayan sa usapin ng pagkamamamayan, diskursong pangkasarian, talabang pang-uri, at pagkabansa at pagsasabansa. Sa madaling salita, ganito ang marapat na pagsuyod sa kalinangang popular at lampas sa bawas at makitid na oryentasyon ng “identity politics” o “negotiated meanings”. Naipapamalas ng mga sanaysay na ang pag-aaral sa iba-ibang mukha at aspekto ng kalinangang popular ay maaaring maging lunduyan sa pagtalos sa mga kongkretong tunggaliang umiiral sa lipunang Pilipino.

Ito rin ang direksiyon ng pagpapahayag na binagtas ni Tolentino sa aklat na *Kabataang kulturang popular at mga sanaysay sa kartograpiya ng disaster at aktibismo sa Filipinas* (2016). Kaiba sa mahahabang teoretikal na pagpapaliwanang sa aklat nila ni Devilles (2016), ang kalipunan ng mga sanaysay sa aklat na ito ay maikli at lumabas sa mga online na pahayagan gaya ng *Pinoy Weekly* at *Bulatlat*. Tinatalakay ng mga sanaysay ang pang-araw-araw na pagpapaloob natin sa daigdig na hawak ng kapital at pinagbabalat-kayong kasiyahan, aliw, at konsumo. Ang lawak ng mga usaping tinilad sa aklat ay naturol simula sa pag-order ng beer buckets, pagkain ng instant noodles, cheerdancing, at K-12, magpahanggang sa Morong 43 at pagsulat bilang pakikibaka.

Nagawang di-pangkaraniwan ni Tolentino ang tila mga karaniwan nang kaganapan sa ating buhay sa lilim ng isang kalinangang tila hindi na pumapayag na maging masaya ang tao nang hindi gumagasta at pumapaloob sa kahilingan ng kapitalismo. Sa mga sundot at patutsada ni Tolentino, binibigyan niya tayo ng bagong durungawan upang tanawin ang ilan pang mga posibilidad na hindi saklaw ng produksiyong pangkalinangan na gumagana dahil sa pagsasamakina ng kalakalan.

Sa aklat na *New media at ang mga sanaysay sa platitude ng bagong objek ng media at mediasyon sa Filipinas* (2016), sinuri at siniyasat ni Tolentino ang bagong midyang pangmasa bilang makapangyarihang lunan ng kalinangang popular na siyang nagiging lunduyan ng pinaggitnaang pagtukoy natin sa ating mga sarili, pagkamamamayan, at maging sa mga sigalot panlipunan. Ipinakita niya sa aklat kung sa paanong paraan nilulusaw ng bagong midyang pangmasa ang “politikal” at mga aktuwal na panlipunang katotohanan. Sa katunayan, maraming akademikong tagapagtanggol ng pagsulpot ng bagong midya ang nagsasabi na narito na ang babago sa mundo o ito na nga ang magluluwal ng larangan ng kasalukuyang demokratikong pagbabago.

Hindi sa ganitong posisyon nakasalalay ang pananaw ni Tolentino. Sa halip, kinikilatis niya ang bagong midya bilang lunan ng tunggalian kung saan ang puwersang nag-uumpugan pa rin ay ang interes ng naghaharing-uri at yaong mga nasa laylayan. Sa huli, binibigyang-diin ni Tolentino ang halaga ng pagkakaroon ng kritikal na pagitan at mapanuring lente upang hindi tuluyang malusaw ng bagong midya ang gagap natin sa etika ng katotohanan.

Nakasalalay ang diskurso ng mga naturang aklat sa kontekstuwalisasyon sa mga espera ng kalinangang popular sa mas malaking diskurso ng neoliberalismo. Ayon sa sosyolohistang si Pierre Bourdieu, “[n]eoliberalism tends on the whole to favour severing the economy from social realities and thereby constructing, in reality, an economic system conforming to its description in pure theory, that is a sort of logical machine that presents itself as chain of constraints regulating economic agents” (1998, 2). Malinaw na isinasaad ni Bourdieu na binubura at pilit na tinatabingan ng neoliberalismo ang mga batayang problema na gumugupo sa isang lipunan sa partikular at sa daigdig sa pangkalahatan. Kung gayon, dito pumapasok ang halaga ng pag-aaral sa kalinangan. Kailangang sipatin ang kalinangan bilang lunan kung saan ang mga pagpapakahulugan at sistema ng pag-unawa ay sadyang binubuo batay sa lohika ng namamayaning sistemang pang-ekonomiya at pampolitika.

Nagsisilbi ang kalinangan, na sa kaso natin ay kalinangang tinatangkilik ng nakararami, bilang tekstong higit na nagpapatibay na kailangang bigyang-selyo ang mga imperatibo ng neoliberalismo—mga pamamaraan na mismong pinupukol ng mga sanaysay ni Tolentino at ng mga sulatin sa koleksiyon nila ni Devilles (2016). Ipinapakita nila na hindi marapat ituring na panatag ang larangan ng

kalinangan at produksiyon nito sapagkat dito mismo inaayos o ginagawang tama ang pagsasalikas sa mga mapang-aping patakaran at ideolohiya na patuloy na dumuduhagi sa nakararami.

Lenteng kritikal at panunuring pampelikula at midya

Kabilang din sa mga aklat na inilathala ang mga pag-aaral ni Tolentino ukol sa midya at pelikula. Isa rito ang *Indie cinema at ang mga sanaysay sa topograpiya ng pelikula ng Filipinas* (2016). Muli, popular na estilo ng pagsusulat ang isinagawa ni Tolentino. Laman ng naturang aklat ang kaniyang mga pagsusuri sa mga indie film, paligsahan ng mga pelikula, personalidad sa pelikulang Pilipino, at mga diskursong kaakibat ng pelikula bilang pangkalinangang relikyo (*cultural artifact*) ng kontemporaryong panahon. Inihahain ni Tolentino sa koleksiyon ang kaniyang pagtimbang sa pelikulang indie sa partikular at pelikulang Pilipino sa kabuuan. Sa mga pagsusuri at komentaryo, may pagbibigay-diin si Tolentino sa burgis na katangian ng ilang pelikulang indie, paghahanap ng solusyon sa gahum na nalilikha ng indie bilang kilusan na nagsimula bilang kontra-gahum, at higit sa lahat pagtukoy sa potensiya ng puwang na binuksan ng mga pelikulang indie sa higit na pagsusulong ng pagbibigay-kapangyarihan sa mga gawang may malinaw na pagkiling sa anyo ng pelikulang nagsisilbi sa interes ng nakararami.

Ang *Contestable nation space: Cinema, cultural politics, and transnationalism in the Marcos-Brocca Philippines* (2014) marahil ang maituturing na pinakamalawak na pagsusuri sa mga seminal na pelikula na gawa ng batikang direktor na si Lino Brocca, isa sa mga haligi ng makatotohanang pelikulang panlipunan sa kasaysayan ng pelikula sa Pilipinas. Hindi rin naman maikakaila na ang ilan sa mga pelikulang hinabi ni Brocca ay nagsilbing mga panulukang bato sa itinuturing na “ikalawang ginintuang panahon” ng pelikulang Pilipino. Sa tingin ko, ito ang ambag ng naturang aklat—ang sistematikong pagtalakay sa politikang taglay ng mga pelikula ni Brocca lampas sa lente ng pormalistang lapit, higit sa malabnaw na dalumat ng eksistensiyalismo, at kumakawala sa makitid na panipat ng panunuring auteur.

Naging imahen ang mga pelikula ni Brocca upang ilantad ni Tolentino ang huwad na rehimeng Marcos habang may pagbibigay-diin sa magkakasalikop na usapin kaugnay ng pambansang kaunlaran, kahirapan, modernidad, at pagkilos o kawalan nito ng mga nasa laylayan o abang uri. Sa mga sanaysay ni Tolentino, sinusuri ang mga pelikula bilang mga makasaysayang relikyo na maaaring paghanguan ng mga alaalang taliwas at labas sa idinidikta ng rehimeng sangkot; sa madaling salita, mapanghamon sa malawakang pagsukob sa pagsasalarawan sa ating kasaysayan na kinasangkapan ng naturang rehimen. Ang mga sanaysay ay tumutuligsa sa malawakan at opisyal na pambansang naratibo na isinulong ng diktadurya.

Tinukoy ni Tolentino bilang salik ng micro-identidad ang mga tauhan at makro-naratibo ang kuwento sa mga pelikula upang magsilbing mga lunduyan

ito ng pagsusuri. Sa gayon, higit na matatanto ang mga malawakang politikal na diskurso ng pasismo at totalitarianismo, na siya namang dinaranas ng mamamayan labas sa mundo ng mga pelikula. Inilangkap ni Tolentino ang kritika niya sa mga pelikula ni Brocka sa mga teoretikal na pagdulog na may kaugnayan sa espasyo, domestisasyon, at hugpungan ng pelikula, bansa, at danas ng mga bansang itinuturing na nasa antas ng pag-unlad. Binubuksan at isinasara rin ang aklat sa pamamagitan ng paglalata ng Tolentino sa ugnayan ng politika ni Brocka, mapagpalayang pelikula, kasaysayan, at ang kasalukuyang potensiyal o kumukupas na ningning ng sineng indie.

Ang *Keywords: Essays on Philippine media cultures and neocolonialisms* (2016) naman ng parehong may-akda ay koleksiyon ng mga sanaysay na sumisiyasat sa paraan ng panunuot ng diskursong neoliberal sa mundo ng midyang popular. Sa pagtumbok sa mga saligang usapin kagaya ng imperyo, pagsasarili at soberanya, at heograpiya halimbawa, nailalatag ni Tolentino ang pamamaraan kung paano gumagana at nagsusulong ng neoliberal na kakanyahan ang mga tekstong sinuri. Hindi rin binitawan ni Tolentino sa kaniyang mga pagsusuri ang pagbibigay-patunay sa kung papaano maisisiwalat sa mga tekstong pangmidya na sumiyasat sa tambalang pag-iral ng malapyudal at malakolonyal na kondisyong panlipunan sa konteksto ng midya sa Pilipinas.

Sa mapagpalayang diskurso ng aklat makikita ang kontekstuwalisasyon ni Tolentino sa mga anyo ng midya—animation, pelikula, o telebisyon man—na makikita sa lahat ng sanaysay, ang ulong pambungad ng neoliberal at heopolitikal na globalismo sa yugto ng neokolonyalismo. Susing ambag ng aklat ang pagpapakita ng katangian ng kalinangan at pagpapagitnang kakanyahan ng midya sa pang-araw-araw na pagkilos bilang mga lunang hindi panatag at hindi maaaring ituring walang sinusog na politikal na imperatibo at *zeitgeist*.

Pagsulat bilang paninindigan

Kung idadalumat ang mga batayang posisyong inilalatag ng mga inilathalang aklat, mababatid ang mga sumusunod: una, ang malikhaing gawain gaya ng sining ng panitikan, lalo na sa mga panahon ng ligalig at panlipunang kasawian, ay kinakailangang may malinaw na pagtaya at posisyong politikal. Ibig sabihin, ang panitikan ay kinakailangang may kinikilingan at sa kaso natin ang pagkiling sa inaaping-uri at paglikha ng mga alternatibong puwang ng paggunita at posibilidad na may kakayahang magdala ng pagbabago na nais natin kahit man lamang sa mundo ng malikhaing imahinasyon. Ikalawa, ang kritiko at kritika ay kinakailangan ding magkaroon ng paninindigan. Ibig sabihin, nararapat na may pagsasaalang-alang ang larangan ng pagsusuri sa kalinangan at sa papel ng kritiko sa umpugan ng mga puwersa na patuloy na umuugit sa lipunan at bansa. At panghuli, ang sining ng panulat at sining ng kritisismo ay hindi maaaring ihiwalay sa salimbayan ng kalinangan, estado, kapitalismo, at neoliberal na globalismo.

Maging pangunahing may-akda man o kapwa patnugot si Tolentino, lagi niyang binibigyang-diin sa kaniyang panulat, malikhain man o sa anyo ng kritika, ang halaga ng paninindigang politikal. Hindi ito maikakaila ng mga mambabasa. Hindi rin maaaring ikaila na kaakibat ng lahat ng sulatin ni Tolentino ang mas malalim niyang pakikiisa sa kaniyang politikal na pakikipag-ugnayan sa kilusang makamasa. Ayon mismo kay Tolentino, sa kaniyang introduksiyon sa *Keywords: Essays on Philippine media cultures and neocolonialisms*, “[t]his is where I draw a kind of purposive strength on why I write the way I do” (2016, 16).

May ilang akademikong nagpapasaring kung bakit daw ang bilis maglabas ng mga aklat ni Tolentino. Sa tingin ko, ang dapat nating masagot ay kung bakit hindi maawat si Tolentino sa pagsusulat at paglalathala ng mga aklat. Sa wari ko, ito ay sapagkat ang tunay na manunulat at kritiko ay hindi dapat humihinto sa pakikilahok sa kaniyang lipunan, sa pagpupunyaging magkaroon ng pagbabago sa kaniyang lipunan, at sa pakikisangkot sa digmaan ng kalinangan at panlipunang uri.

Para sa akademikong may malinaw na posisyong panlipunan gaya nina Rodriguez, Deviles, at Tolentino, at sa mga nagsulat ng ambag sa mga koleksiyon, walang natatanging panahon upang magpahinga sa pagsusulat, lalo na sa mga panahong tila lampas na sa pambihira ang mga nagaganap sa ating lipunan at daigdig. Padayon!

---

¹ Ang pagsusuring aklat na ito ay mas pinahusay na bersiyon ng orihinal na binasa sa “Tagay! Lunsad ng Wagi/Sawi at Sampu pang Libro”, 19 Oktubre 2017 sa UP Film Studio.

Mga tampok na akda

- #Pag-ibig: Mga aporismo ng pagnanasa’t pagsinta. 2014.
- Contestable nation space: Cinema, cultural politics, and transnationalism in the Marcos-Brocka Philippines. 2014.
- Kritikal na espasyo ng kulturang popular. 2015. (Kapwa patnugot si Gary Devilles).
- Wagi/Sawi: Mga kuwentong luwalhati at pighati. 2016. (Kapwa patnugot si Rommel Rodriguez).
- Araw: Mga aporismo ng pagkautal at pagkaulol. 2016.
- Gabi: Mga aporismo ng pagtanga at pagtunganga. 2016.
- Indie Cinema at ang mga sanaysay sa topograpiya ng pelikula ng Filipinas. 2016.
- Kabataang kulturang popular at mga sanaysay sa kartograpiya ng disaster at aktibismo sa Filipinas. 2016.
- Keywords: Essays on Philippine media cultures and neocolonialisms. 2016.
- New media at ang mga Sanaysay sa platitude ng bagong objek ng media at mediasyon sa Filipinas. 2016.
- Baka di naman talaga dumating at iba pang kuwento. 2017.

Sanggunian

- Bourdieu, Pierre. 1998. Utopia of endless exploitation: The essence of neoliberalism. *Le Monde Diplomatique*. URL: <https://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>
- Raymundo, Sarah. 2016. "Pag-aaporismo't pag-aapura sa edad ng mabilis at kawalan ng pagbabago hinggil sa mga tweet ni Rolando B. Tolentino." *Nasa Gabi: Mga Aporismo ng Pagtanga at Pagtunganga*, inedit ni Roland Tolentino, xviii–xxiv. Lungsod Quezon: University of the Philippines Press.
- Rodriguez, Rommel, at Rolando Tolentino, eds. 2014. *Like/Unlike: Kuwentong facebook at politika ng agam-agam*. Maynila: Flipside.
- _____, eds. 2014. *Transfiksyon: Mga kathang in-transit*. Lungsod Quezon: University of the Philippines Press.
- _____, eds. 2016. *Introduksyon. Nasa WagilSawi: Mga kuwentong luwalhati at pighati*, xxi. Lungsod Quezon: University of the Philippines Press.
- Tolentino, Rolando. 1993. *Alibangbang at iba pang kuwento*. Lungsod Pasig: Anvil Publishing, Inc.
- _____. 2001. *Sa loob at labas ng mall kong sawi kaliluha'y siyang nangyayaring hari: Ang pagkatuto at pagtatanghal ng kulturang popular*. Lungsod Quezon: University of the Philippines Press.
- _____. 2016. "Introduction." *Nasa Philippine media cultures and neocolonialisms*, 1–20. Lungsod ng Quezon: Ateneo de Manila University Press.
- Zizek, Slavoj. 2002. *Welcome to the Desert of the Real*. London: Verso.

REVIEWER

Choy Pangilinan
Film Institute
Kolehiyo ng Komunikasyong Pangmadla
University of the Philippines Diliman
kontradiskurso@gmail.com